

Boze burgers en *Autopsie van een tijdperk* boeren

Ewald Engelen

bot uitgevers

Voor de boze burger

We leven in een gaaf land. Een land waarin je volop kansen krijgt en mee kunt doen. Ook bij de vvd. Laat je stem horen, denk mee en doe mee. Help ons Nederland nog mooier te maken.

vvd, website

In politiek en bestuur moeten we constant op onze hoede zijn voor de concentratie van ongewenste invloed, bedoeld dan wel onbedoeld, door het militair-industrieel complex. Het gevaar van een rampzalige toename van kwalijke macht is reëel en zal dat blijven.

Dwight D. Eisenhower

We beslissen iets, laten het rusten, en wachten geduldig af of iemand iets merkt. Als niemand stampij maakt, omdat de meeste burgers toch niet begrijpen waar het over gaat, gaan we stap voor stap verder, tot er geen weg terug meer is.

Jean-Claude Juncker

Woord vooraf

Dit boek probeert de politieke explosie van 15 maart 2023 te duiden.

Begrijpen waar de onvrede van boze burgers vandaan komt en waarom die door de kletsende klasse steevast wordt misverstaan, is al sinds de bankencrisis van 2008 mijn grote hobby. In ieder geval is het – direct dan wel indirect – hét thema van vrijwel alle boeken die ik sindsdien heb geschreven. Dat geldt ook voor dit boek. Ook dit boek gaat over de wortels van de onvrede.

Toch is het geschreven vanuit een andere invalshoek dan de vorige afleveringen. Klimaat, milieu, natuur, landbouw en stikstof zijn dit keer de onderwerpen vanaaruit de groeiende onvrede wordt belicht. Hoe zijn de boze burgers in het kamp van de boeren terechtgekomen, is de hamvraag van dit boek.

Het is gebaseerd op twee essays die ik in het voorjaar en de zomer van 2023 voor de webzine van het Engelse tijdschrift *New Left Review* schreef. Het eerste ging over de verkiezingen van 15 maart 2023. Het tweede over de val van Rutte 4, vijf maanden later.

Ook al verschijnt dit boek aan de vooravond van verkiezingen, het bevat geen stemadvies. Niet alleen daartoe het plan voor dit boek van voor de val van het kabinet. Ook probeert het boek uit de autopsie van het tijdperk Rutte lessen te trekken die de aanstaande ver-

kiezingen overstijgen. En die zelfs – zo meen ik – belangrijk zijn voor andere landen.

De kwesties die erin besproken worden en de coalities die zich rond die kwesties hebben gevormd en nog aan het vormen zijn, zijn na de verkiezingen namelijk niet weg. En ook na de volgende verkiezingen niet. Noch na de verkiezingen daarna. Zij zullen ons nog jaren, zo niet decennia parten spelen, ben ik bang.

Dit is geen wetenschappelijk boek. Ik heb niet geprobeerd mijn politieke mening onder stoelen of banken te steken. Zoals de opdracht voorin in dit boek meteen duidelijk maakt. Dit is een boek van, voor en door de boze burger. Ook al behoort ik sociaaleconomisch én cultureel tot de welgestelden, ik ben de afgelopen jaren meer en meer zelf een boze burger geworden. Ik begrijp waar de woede vandaan komt. En ben ervan overtuigd, dat die woede terecht is. Ook al uit zij zich soms onhandig.

Een wijze Duitse filosoof schreef ooit: tot nu toe heeft de filosofie geprobeerd de wereld te begrijpen, nu komt het erop aan haar te veranderen. Ik ben het daar hartgrondig mee eens. Dit boek geeft daar een aanzet toe. Hoe bouw je een brede politieke beweging rond het sleutelinzicht dat klimaatstrijd ook klassenstrijd is, en omgekeerd: dat klassenstrijd klimaatstrijd is?

Dat is volgens mij dé sociale kwestie van deze tijd. Het verhaal dat dit boek vertelt, laat in ieder geval zien hoe je dat níét moet doen. Je zou het, in sociologische termen, een negatieve gevalstudie kunnen noemen. Met ons land als onderwerp.

Het betekent dat de goede verstaander uit dit boek hoogstens een negatief stemadvies kan afleiden. Als je dit boek uit hebt, weet je op welke partijen je in ieder geval níét moet stemmen. En van welke politici je níéts te verwachten hebt. Als je dat al niet wist uit je eigen, eerdere ervaringen.

Vandaar mijn oproep:

Boze burger, laat je niet opnieuw in het pak naaien!

1

De irritatie onder de kletsende klasse was groot, die zestiende maart en de dagen die erop volgden. Toen de stembussen waren gesloten en de stemmen waren geteld, bleken de vier regeringspartijen een ongenadig pak slaag te hebben gehad. De BoerBurgerBeweging (BBB) had tijdens de Provinciale Statenverkiezingen een klinkende overwinning behaald. Groter dan de peilers hadden voorspeld. Die hadden opnieuw vanuit hun comfortabele bubbel de onvrede onder de burgers schromelijk onderschat. Net als tijdens de verkiezing van Trump en het brexit-referendum. BBB was in alle twaalf provincies de grootste geworden. Met een marge die geen van de experts voor mogelijk had gehouden.

Met 16 zetels in de Eerste Kamer was BBB voor een periode van vier jaar ook veruit de machtigste partij in de Eerste Kamer. Zeker als je bedacht dat de nummer twee haar positie te danken had aan het trucje van de lijstcombinatie. Net zoals de christendemocraten hun politieke marginalisering vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw tijdelijk hadden verdoezeld door te fuseren, zo probeerden in de vroege jaren twintig van de eenentwintigste eeuw ook de wegwijnende sociaaldemocraten van de PvdA het politieke bestaan nog even te rekken door op te trekken met GroenLinks, een progressieve partij met wortels in het naoorlogse communisme, pacifisme en ecologisch denken.

De ChristenUnie ging van 4 naar 3 zetels, D66 van 7 naar 5 en het CDA ging van 9 zetels naar 6. Vooral voor de partij van de langstzittende premier ooit, Mark Rutte, was de nederlaag pijnlijk. Niet alleen verloor de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) 2 zetels ten opzichte van de vorige verkiezingen toen Rutte de concurrentie van Baudets Forum voor Democratie (FvD) moest afschudden en met 12 zetels ex aequo als grootste eindigde. Het was met 10 zetels tevens het laagste zetelaantal sinds 1974.

Het gaf BBB een uitgelezen kans om de toch al langzaam verlopende verduurzamingsplannen van Rutte 4 verder te vertragen. Op zowel nationaal als provinciaal niveau. Want dat was waar de partij voor was opgericht: bescherming van de uitzonderlijk grote hoeveelheid kippen, varkens en koeien in Nederland en het agro-industriële complex dat zich daar in de loop der decennia omheen had geplooid.

Daarmee verwijst ik naar de term die de Amerikaanse president Eisenhower op 17 januari 1961 tijdens zijn afscheidsspeech gebruikte om de grote invloed van de Amerikaanse defensie-industrie op de Amerikaanse politiek mee aan te duiden: het militair-industriële complex. In het Nederland van Rutte was iets soortgelijks aan de hand. Niet zozeer met de defensie-industrie. Maar wel met de vlees- en zuivelindustrie. Vandaar de naam: agro-industrieel complex. Die zal ik door het hele boek heen gebruiken om de vlees- en zuivelindustrie mee aan te duiden.

De partij dateerde van de zomer van 2019. Zij was het

geesteskind van een tweetal reclamemakers van reclamebureau Remarkable uit Deventer, dat is gespecialiseerd in de vlees- en zuivelindustrie. Het tweetal had Caroline van der Plas, een agrarisch journalist, zo gek weten te krijgen om de voorvrouw ervan te worden. BBB moest dienen als het keurige politieke gezicht van de Farmers Defense Force (FDF), de organisatie die vanaf de herfst van datzelfde jaar het land met enige regelmaat op zijn kop zou zetten met massale demonstraties van boerenmacht. Het reclamebureau zelf was er op zijn website eerlijk over: BBB was eerst en vooral een politiek marketingvehikel dat de belangen van het agro-industriële complex diende. Onder de kop REMARKABLE MAAKT OPMERKELIJKE BOERBURGERBEWEGING heette het daar dat Remarkable ‘vanuit haar expertise en betrokkenheid’ BBB ‘volop zal steunen’ maar dat het vehikel ‘om misverstanden te voorkomen’ ‘in een aparte organisatievorm ingericht zal worden.’

In opmerkelijk korte tijd wist BBB een politieke factor van belang te worden. Onder meer door de als ‘verfrissend’ ervaren optredens van Van der Plas in media en Kamer, waar zij sinds 2021 een zetel bezette. Dat had ze afgekeken van haar grootste politieke rivaal, Marianne Thieme, oprichter en tot oktober 2019 leider van de Partij voor de Dieren.

De dagen erna was het gescheld en getier niet van de lucht. De opgekropte frustratie over burgers die zich nu al jaren niet hielden aan het script van de academisch geschoolde commentatoren die het politieke bedrijf met hun dagelijkse gekwetter omlijstten, kwam eruit in

een stortvloed van onbeheerste woede over de stupiditeit van de kiezer. Het maakte al langer bestaande autoritaire tendensen onder de elite zichtbaar.

En die hadden alles te maken met klimaatopwarming, het Akkoord van Parijs van 2015 en de wetenschap die bij monde van het Internationale Panel voor Klimaatverandering (IPCC) landen verplichtte om hun emissies te reduceren en hun ecologische voetafdruk te verminderen. Anders dan de eurocrisis of de bankencrisis was de klimaatcrisis namelijk een ongeluk in slow motion, dat je makkelijk kon missen als je niet over de juiste kennis beschikte. Het was iets waar je instrumenten, getallen, experts en spreadsheets voor nodig had. En dus iets waarvan de urgentie constant moest worden benadrukt. In rapport na rapport, documentaire na documentaire, persbericht na persbericht. In steeds schrillere termen.

Iedereen die zich daar niet door liet overtuigen, was niet alleen een klimaatontkenner maar verwierp daarmee automatisch ook de wetenschap. Zelfs de Verlichting en de moderniteit. En stond de gang naar een betere, eerlijker, duurzamer wereld in de weg. En dat gold na die zestiende maart dus ook voor iedereen die het had gewaagd de vakjes van BBB rood te kleuren: egoïstische, ongeïnformeerde klimaatontkenners waren het, die in de weg stonden van de trein van de groene vooruitgang.

In de dagen erna kon je als neutrale nieuwsvolger steeds vaker de onrustbarende vraag gesteld horen worden of democratie en de planeet redden wel

samengingen. Het waren opvallend vaak jonge klimaativisten die hem stelden. Op de achtergrond aangevuld met de sombere bariton van oudere, teleurgestelde klimaatexperts. Een deel van hen schoot door in een pleidooi voor een technocratische ecodictatuur. Denk aan mondiaal beleid uitgestippeld door experts, zonder tussenkomst van de kiezer. Een ander deel zei gecharmeerd te zijn van een democratisch stelsel dat ongeïnformeerde (lees: praktisch geschoolde) burgers uitsloot van stemrecht. Een ‘epistocratie’, heet dat deftig. Het is Grieks voor ‘regeren van, voor en door deskundigen’.

Zij beargumenteerden dat door de praktisch geschoolden verantwoordelijk te houden voor verkiezingsuitslagen als die van 15 maart. En voor de verloren referenda van 2005 en 2016, toen boze burgers de Europese verdiepings- en uitbreidingsplannen van de elite afwezen. Maar ook door ze ervan te beschuldigen dat ze te dom waren om de aanstaande ramp van klimaatopwarming serieus te nemen. Bovendien, zo voegden ze eraan toe, stemmen praktisch geschoolden toch al zelden. Dus waarom dat niet via wetgeving formaliseren? Als je te dom bent om je democratische stemrecht te gebruiken, kan het je net zo goed worden ontnomen. Toch?

Deze elitaire aandrift was die zestiende maart en de dagen erna schering en inslag: de ‘weldenkenden’ lieten zich schaamteloos van hun slechtste, arrogantste kant zien. Net zoals ze dat tijdens de stormachtige opkomst en ondergang van dandy-politicus Pim Fortuyn

in 2002 hadden gedaan. Alsof zij, en zij alleen, de wijsheid in pacht hadden. En de mening van de 1,4 miljoen burgers die op BBB hadden gestemd niet telde.

Waar kwam deze kloof tussen welgestelden en boze burgers vandaan? Wat was de voorgeschiedenis ervan? Waarom hadden boze burgers partij gekozen voor een partij die opkwam voor een handjevol schatrijke boeren? Waarom zagen de boze burgers niet dat het rijke en machtige agro-industriële complex erachter zat? Waarom beseften zij niet dat minder varkens, koeien en kippen ook beter was voor hun gezondheid? Voor hun natuur?

En, omgekeerd: waarom waren de partijen die van oudsher de vertegenwoordigers van boze burgers waren – de socialisten, de sociaaldemocraten, de progressieven – er niet in geslaagd zich tot de woordvoerder van de boze burger op te werpen? Hoe kwam het dat deze partijen hun natuurlijke achterban zozeer van zich hadden vervreemd? Waarom was de klimaatstrijd een strijd van de elite geworden en terechtgekomen in diezelfde middelpuntvliedende polarisatiemachine van cultuur, identiteit en migratie die Nederland al zo lang electoraal uiteentrok?

En, tot slot, welke lessen moesten daaruit worden getrokken? Voor toekomstig Nederland? Maar ook voor ons omringende landen, waar zo'n zelfde boerentwist op het punt van ontbranding stond als in Nederland in volle gang was? Hoe konden de progressieve krachten in de politiek ervoor zorgen dat de boze burgers niet in de armen van het rijke en machtige agro-industriële

complex werden gedreven? En hoe konden ze ervoor zorgen dat boze burgers medestanders in de klimaatstrijd werden in plaats van tegenstanders?

Dat zijn de vragen die dit boek stelt. En de antwoorden zijn grotendeels te vinden, zo zal ik betogen, in een zorgvuldige autopsie van het tijdperk Rutte. Dertien jaar politiek die primair de belangen van multinationals heeft gediend, heeft veel burgers armer gemaakt. Ze daarbovenop beledigen en badinerend toespreken over klimaat, racisme, identiteit en migratie was voor velen de druppel die de beker der gramschap heeft doen overlopen.

Andere antwoorden wijzen terug naar een verder verleden. Naar de jaren toen Nederland veranderde van een kleinschalige agrarische gemeenschap in een verstedelijkte diensteneconomie met een van de meest efficiënte agrarische industrieën ter wereld. En naar de jaren dat in Nederland het politieke denken werd overgenomen door een groep gestaalde vrijemarktdenkers die ideeën die zij in de Verenigde Staten van Ronald Reagan hadden opgedaan rücksichtslos in Nederland begonnen toe te passen. Toen nutsbedrijven werden geprivatiseerd, zorg en onderwijs werden veranderd in quasi-markten, de verzorgingsstaat werd uitgekleet en kwetsbare burgers werden gezien als uitvreeters die genadeloos achter hun broek gezeten moesten worden.

Weten hoe het zo gekomen is, is een eerste voorwaarde om te bedenken wat eraan gedaan kan worden. Om te verzinnen hoe burgers weer gezamenlijk kunnen op-

trekken achter een politieke agenda die ieders belangen dient, niet alleen die van de welgestelden. Dit boek eindigt met zes suggesties hoe dat te doen.